

Dansk Skoleforening
for Sydslesvig e.V.

VEJLEDNING FOR FAGET SAMFUNDSFAG

INDHOLD

Vejledning for faget samfundsfag	3
Fagets identitet og rolle	3
Progression og taksonomier.....	3
Læringsmål	4
Taksonomiske niveauer og afslutningsniveauer	5
Samfundsfagets kompetenceområder.....	5
Politik.....	6
Økonomi.....	8
Ung i en verden under forandring.....	10
Tværfagligt samarbejde.....	13
Fagteamets overordnede plan	14
Vejledende forslag til fagteamets overordnede plan – 9. og/eller 10. klasse.....	15
Årsplan – skabelon	16
Plan for undervisningsforløb med udgangspunkt i læringsmål – eksempel 9. klasse.....	18
Plan for undervisningsforløb med udgangspunkt i læringsmål – eksempel 10. klasse.....	19
Gennemførelse af undervisningen	20
Kriterier for valg af indhold	20
Aktualitet eller eksemplarisk indhold.....	21
Arbejdsformer	22
Tværgående temaer	22
Sproglig udvikling	22
It og medier	24
Innovation og entreprenørskab	25
Kulturforståelse	26
Læremidler	26
Undervisningsdifferentiering.....	27
Evaluering.....	30
Kilder	31
Bilag	32
Læsestrategier	32
Læseteknikker	32
Læsestrategier 7.-10. klasse	32

VEJLEDNING FOR FAGET SAMFUNDSFAG

FAGETS IDENTITET OG ROLLE

Skolens opgave er, jf. Skoleforeningens vedtægter, bl.a. at ”gøre eleverne fortrolige med dansk og tysk kultur og bidrage til forståelse for andre kulturer og for menneskets samspil med naturen” samt at ”forberede dem til medbestemmelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre”. Samfundsfag kan i denne sammenhæng i særlig grad medvirke til, at skolen lever op til disse mål, og det er med disse mål for øje at eleverne i samfundsfag opnår de kompetencer, der er beskrevet i faget.

Samfundsfagets kompetencemål skal forstås som komponenter i elevernes demokratiske dannelse: Eleverne skal udvikle forudsætninger for kritisk tænkning samt danne sig et eget værdigrundlag. Elevernes stillingtagen skal være reflekteret, og det betyder, at de tager stilling på baggrund af en viden om samfundet og om samfundsmæssige sammenhænge. At eleverne er påvirket af samfundet og selv kan påvirke det, er en central del af fagets kerne. Det gælder også den forståelse af sammenhæng, der ligger i at kunne se hverdagslivet i et samfundsmæssigt perspektiv, hvilket bidrager til elevernes handlemuligheder og deltagelse.

Demokratiet, folkestyret, er i centrum i faget, og det betyder, at også demokratiet er til diskussion: Hvordan demokrati forstås, og hvordan og i hvilken grad den enkelte vil deltage i demokratiet. Samfundsfaget skal være med til at give eleverne forståelse for disse spørgsmål og danne baggrund for at tage stilling og handle.

Samfundsbegrebet skal forstås bredt; det indeholder lokale, nationale, regionale samt globale forhold og sammenhænge.

At faget er placeret i 9. og 10. klasse betyder, at der kan bygges videre på det, eleverne har lært i de foregående klasser, især i historie- og danskundervisningen. Efter 9. eller 10. klasse går eleverne videre ud i samfundslivet eller videre i uddannelsessystemet. Samfundsfaget i fællesskolen er den fælles introduktion til samfundsmæssige problemstillinger, som alle elever stilles over for, og er derfor central for deres demokratiske, politiske og samfundsmæssige deltagelse.

PROGRESSION OG TAKSONOMIER

Kompetencemålene inden for de tre kompetenceområder i samfundsfag angiver overordnede mål, hvor der er fokus på, at eleverne kan reflektere over og tage stilling til samfundsmæssige problemstillinger. For at opnå disse kompetencemål skal der i undervisningen arbejdes frem mod de færdigheds- og vidensmål, der formuleres inden for de forskellige områder.

Hvis målet fx er, at eleverne kan analysere og diskutere forskellige familieformers rolle i samfundet, må læreren – gerne i samarbejde med eleverne – tage stilling til, dels hvordan dette mål kan forstås, og dels hvilken betydning det skal have i den konkrete sammenhæng: Hvad skal vi i denne konkrete klasse med disse konkrete forudsætninger arbejde med, for at vi kan sige, at vi er i stand til at analysere og diskutere forskellige familieformers rolle i samfundet?

Samfundsfaget er – og skal være – et dynamisk fag, hvor man skal kunne inddrage aktuelle spørgsmål, og derfor vil indholdet i undervisningen være forskelligt fra år til år, men der er nogle overordnede fælles mål, der nås gennem arbejdet med forskelligt indhold. Hvis målet er, at eleverne kan identificere ideologisk indhold i politiske udsagn, kan der arbejdes med dette mål under forskellige temaer og i sammenhæng med forskellige politiske debatter, men det vil altid være en del af arbejdet, at eleverne

er i stand til at se, om de udsagn, der kommer fra politikere, har et ideologisk indhold. På denne måde bliver arbejdet med et specifikt indhold eksemplarisk i forhold til et bestemt mål. Målet er samtidig i dette tilfælde generelt, således at den færdighed – at kunne genkende ideologisk indhold – kan anvendes i mange forskellige situationer af eleverne i fremtiden.

LÆRINGSMÅL

De nye læreplaner indeholder kompetencemål, færdigheds- og vidensmål. Kompetencemålene er nedbrudt i færdigheds- og vidensmål i et antal faser, der svarer til klassetrinnene.

Som lærer sætter du mål for, hvad eleverne skal lære. Læringsmålene **relaterer sig til elevens udbytte** – ikke til det, der undervises i, men til det, som eleverne forventes at lære igennem undervisningen. Læringsmålene formuleres før et forløb, og gennem undervisningsforløbet justeres undervisningsaktiviteterne løbende ud fra målene.

Fra kompetencemål til læringsmål

Læreplanens færdigheds- og vidensmål nedbrydes eller omsættes af læreren til læringsmål for, hvad eleverne skal kunne ved afslutningen af et undervisningsforløb. Læringsmålene skal være konkrete og skal formuleres, så de er udfordrende, men ikke sværere, end at det er muligt for et flertal af eleverne at nå dem på et tilfredsstillende niveau.

Læringsmålene forklares for eleverne, så eleverne har en forståelse af dem. Når eleverne kender målene, kan de selv medvirke aktivt til at nå dem. Eleverne kan også selv være med til at definere målene. Læringsmålene kan med fordel gentages undervejs, så eleverne forstår sammenhænge mellem læringsmål og undervisningsaktiviteter.

Undervisningsaktiviteter

Undervisningsaktiviteterne skal sigte mod opfyldelse af læringsmålene. Som lærer vælger du aktiviteter, opgaver, indhold og processer, som kan begrundes i forhold til de opstillede læringsmål, og som eleverne samtidig finder både meningsfulde og relevante. Undervisningsdifferentiering skal sikre, at der er passende læringsudfordringer for alle elever frem mod målene.

Tegn på læring

Tegn på læring hjælper dig med at vurdere elevernes læringsudbytte. Tegn på læring kan være elevernes kommunikation om et fagligt stof, elevernes demonstration af færdigheder eller elevernes produktioner. Du definerer selv, hvordan eleverne og du som lærer kan se tegn på, at målene er nået.

Tegn på læring bruges i planlægningen af den næste undervisningssekvens eller det næste undervisningsforløb.

Evaluering

Løbende **formativ evaluering** tager udgangspunkt i og gør det muligt at reagere på de tegn på læring, som eleverne udviser. Den formative evaluering kan gennemføres af læreren, eleven selv eller af kammerater. Evalueringen sker altid i forhold til læringsmålene. Formativ evaluering er grundlaget for planlægning af det næste skridt i undervisningen.

Formativ evaluering gør det muligt at give alle elever **feedback** undervejs i et undervisningsforløb.

Eleverne bliver gennem feedback klar over:

- hvor de er på vej hen (læringsmål).
- hvad de har opnået indtil nu (læringsudbytte).
- hvad der er den næste mest passende udfordring på vej mod målet.

Evalueringsfasen skal vise, hvor godt forløbet har formået at støtte elevernes læring frem mod læringsmålet. I evalueringsfasen arbejdes som hidtil med formativ evaluering, men nu også med **summativ evaluering**. Den summative evaluering skal afklare, om det ønskede niveau er nået ved afslutningen af forløbet. Summativ evaluering afklarer således:

- hvad eleverne har lært i forløbet.
- hvad de skal bygge videre på i næste forløb.
- om der er elever, som ikke har nået det mindste acceptable niveau, og hvad der i så fald skal gøres.

Læringsmål kan ikke stå alene

At man som underviser arbejder med mål for elevernes læring er vigtigt, men det er samtidig vigtigt at understrege, at arbejdet med målformuleringer kun én didaktisk overvejelse blandt andre. Uanset hvilken didaktisk model man i sin undervisning tager udgangspunkt i, vil der også være andre faktorer, der spiller ind i elevernes læringsproces som fx elevernes læringsforudsætninger, skolens rammefaktorer og underviserens situationsbevidsthed.

TAKSONOMISKE NIVEAUER OG AFSLUTNINGSNIVEAUER

Forskellige områder af faget har forskellig kompleksitet. Nogle områder er i sig selv meget komplekse (fx samspillet mellem beslutningsprocesser i EU og i Danmark eller Tyskland), mens andre kan forstås på et mere umiddelbart niveau (fx rollen som forbruger). Også derfor er der for forskellige områder og dermed for par af færdigheds- og vidensmål forskellige krav til det taksonomiske niveau, der skal og kan opnås.

De taksonomiske niveauer kan bruges til at blive opmærksom på at skelne mellem, hvornår elever kan gå fra den enkle forståelse, hvor de fx kan identificere, at en politiker tilhører et bestemt parti, og at det hører til på venstrefløj, til en mere kompleks forståelse, hvor de kan kombinere viden om flere forskellige partier og politikere, og den abstrakte forståelse hvor de kan analysere og diskutere forskellige politikere og partiers holdninger i forhold til hinanden med anvendelse af relevante begreber.

Læs mere om taksonomiske niveauer og afslutningsniveauer i læreplanens afsnit om AFSLUTNINGSNIVEAUER OG TAKSONOMISKE NIVEAUER s. 9.

SAMFUNDSFAGETS KOMPETENCEOMRÅDER

Samfundsfaget er inddelt i tre kompetenceområder:

1. Politik
2. Økonomi
3. Ung i en verden under forandring

Det er målet, at eleverne kan anskue problemstillinger ud fra politiske, økonomiske og sociologiske perspektiver, samt at de kan anvende samfundsfaglige metoder på tværs af fagets områder. *Læs mere om samfundsfagets metoder i læreplanens afsnit om SAMFUNDSFAGLIGE METODER s. 10.* De tre områder skal således ikke behandles som afgrænsede områder. For mange emner og forløb er det oplagt at arbejde med aspekter og redskaber fra alle tre områder i en konkret problemstilling. Et eksempel er rollen som forbruger, hvor man kan diskutere, hvilken betydning den enkeltes forbrug har for samfundsøkonomien, hvordan man kan påvirke som politisk forbruger, og hvilken rolle forskellige medier kan spille i den forbindelse. Det kan også diskuteres, hvordan man politisk kan påvirke forbrug, og hvordan forbrug hænger sammen med sociologiske faktorer som livsstil, ungdomskultur og socialgruppe. Således kan flere forskellige kompetencemål og videns- og færdighedsmål tænkes ind i

konkrete forløb, og de tre kompetenceområder kan derfor betragtes som analytisk adskilte, men i praksis er de som oftest vævet sammen i de konkrete emner, forløb og problemstillinger, hvor de vil overlappe og berige hinanden.

Alle områder er delt op i to faser. Disse er ikke knyttet til hvert sit klassetrin, men viser en progression inden for det enkelte område. Det vil ofte være hensigtsmæssigt at behandle fase et og to i samme forløb.

I det følgende uddybes kompetenceområderne, og der gives eksempler på, hvordan der kan arbejdes med kompetenceområderne i undervisningen.

POLITIK

Det overordnede mål i politikområdet er, at eleverne kan tage stilling til politiske problemstillinger og komme med forslag til handlinger. Problemstillinger behandles fra det lokale til det nationale, regionale og globale niveau.

Politiske problemstillinger er spørgsmål, som der er politisk uenighed om. Det kan være helt lokale problemer, som placeringen af en vej i kommunen, og det kan være globale spørgsmål som klimaforandringer og globale konflikter. Problemstillingerne er udtryk for forskellige politiske holdninger og værdier og forskellige gruppers interesser. For at kunne tage stilling skal eleverne have en forståelse for, hvad politiske konflikter handler om – hvad handler striden om, og hvilke værdier og interesser er på spil? – og de skal have en forståelse for de politiske systemer: hvor bliver beslutningerne taget, af hvem, og hvordan kan beslutningerne påvirke og blive påvirket af den enkelte borger? Eleverne skal således både have en forståelse for indholdet i de aktuelle politiske diskussioner og deres baggrund i forskellige holdninger (ideologier og grundværdier) og interesser, og de skal kende de muligheder, der er, for påvirkning af de politiske beslutninger. Samtidig skal de kunne analysere politiske aktørers handlinger, fx politikere og partier i forhold til, hvordan de søger indflydelse, afhængig af den parlamentariske situation og deres muligheder.

Området er inddelt i seks underområder:

1. Demokrati
2. Det politiske system, retsstat og rettigheder
3. Politiske partier, ideologier og problemstillinger
4. Medier og politik
5. Den europæiske Union
6. International politik og globalisering

Demokrati

Demokrati handler om at kunne forstå forskellige demokratiopfattelser og at forholde sig til dem. For at kunne forholde sig til demokratiet må man kende til forskellige opfattelser af demokratiet og fordele og ulemper ved forskellige former for demokrati. Det direkte og det indirekte demokrati har eleverne forskellige erfaringer med fra deres hverdag bl.a. gennem de forskellige muligheder for indflydelse i skole og elevråd, og det er samtidig spørgsmål, der diskuteres på højeste politiske plan: Skal der være flere folkeafstemninger, eller skal mere overlades til eksperter og politikere? Skal det være flertallet, der bestemmer på europæisk plan, eller skal de enkelte lande have mulighed for at nedlægge veto? Spørgsmålet om og hvordan, demokrati praktiseres som en livsform i familie og civilsamfund, er også relevant og kan relateres til opfattelser af demokrati i samfundet.

Sammen med begreber om demokrati og styreformer er det uomgængeligt at inddrage spørgsmålet om magt. Hvad er magt, og hvem har magten? Demokrati er en styreform, hvor magten i sidste ende ligger hos folket, men der er forskellige opfattelser af, hvordan dette skal forstås, og der er forskellige

opfattelser af, hvorvidt dette er virkeligheden. Hvordan fungerer demokratiet i Danmark i forhold til forskellige idealforestillinger om folkestyret?

Det politiske system, retsstat og rettigheder

Arbejdet med det politiske system vil som oftest indgå i forløb, hvor man beskæftiger sig med forskellige politiske problemstillinger, men det er væsentligt, at eleverne har den grundlæggende forståelse af, hvordan det politiske system i Danmark og Tyskland fungerer, bl.a. med inddragelse af forholdet mellem de forskellige forvaltningsniveauer i samfundet.

Retsstaten handler både om den retslige sikring af lovgivningen og af borgernes retsstilling over for staten. Grundlæggende rettigheder som ytringsfrihed, forsamlingsfrihed og organisationsfrihed er sikret i en retsstat, og rettigheder i forbindelse med fx anholdelser er også en del af dette. I forhold til menneskerettigheder er det vigtigt både at arbejde med de internationale konventioner og aftaler samt hvilken betydning de har for Danmark og Tyskland. Det gælder både generelle dokumenter som fx FN's Verdenserklæring om Menneskerettigheder, men også specifikke konventioner, herunder fx FN's Børnekonvention. Det er også relevant at arbejde med diskussioner af, hvorvidt Danmark og Tyskland lever op til de internationale aftaler, hvilket nogle politikere og interesseorganisationer stiller spørgsmålstejn ved.

Politiske partier og ideologier og problemstillinger

Dette område handler om at kunne analysere og forholde sig til politiske udsagn og beslutninger. Der er fokus på politikens indholdsside – hvad handler de politiske problemstillinger om? – men der er samtidig fokus på, at eleverne skal kunne anvende begreber til at analysere de politiske udsagn og beslutninger og forstå dem i en sammenhæng. Derfor skal eleverne have viden om politiske ideologier og grundholdninger, og de skal have en forståelse for de interesser, de er forbundet med. Dette kan også give anledning til, at eleverne kan udvikle og forholde sig til deres eget værdigrundlag i forhold til samfundets indretning. Betydningen af de politiske ideologier i aktuel politik kan diskuteres. Der er ikke enighed om, hvor stor betydning de klassiske ideologier har i dag, men dette er i sig selv også et relevant spørgsmål i samfundsfagsundervisningen. De klassiske ideologier giver en beskrivelse af samfundet, som det ser ud, en vision om et mål og en angivelse af vejen dertil, og de kan således anvendes af eleverne til at perspektivere deres egen opfattelse af samfundet.

Netop fordi flere partier ikke er så stærkt funderede i en ideologi, er der fokus på grundholdninger og mærkesager, hvor grundholdninger mere bredt handler både om samfunds- og menneskesyn, og hvor mærkesager kan være mere konkrete sager, som partier kæmper for – og bruger til at profilere sig med. Arbejdet med mærkesager og grundholdninger kan derudover bruges til, at eleverne formulerer deres egne mærkesager og grundholdninger til samfundet, og til at diskutere, om de sager, der er på den politiske dagsorden, er de samme, som eleverne ville prioritere.

For at forstå de politiske udsagn som politikere og partier kommer med er det også nødvendigt at kunne se dem i sammenhæng med den parlamentariske situation. Partier i regering opfører sig anderledes end partier i opposition, og partier handler ofte strategisk for at maksimere deres indflydelse eller vælgeropbakning. Dette politiske spil er en del af demokratiet og må behandles som sådan, så eleverne opnår en forståelse af de forskellige motiver bag de politiske handlinger og den betydning, det har, for den politiske magt.

Medier og politik

Medier og politik skal behandles, så eleverne forstår, hvordan forskellige aktører konkret kan bruge forskellige medier til at påvirke den politiske dagsorden og beslutninger, og overordnet hvordan anvendelsen af medier påvirker politikken. Medier kan betragtes som selvstændige aktører, der har deres egne dagsordener, som kan være styret både af mediernes indre logik (nyhedskriterier, seertal) og af et medies politiske standpunkt. På den anden side er medier også arenaer, som aktører kan bruge til

en politisk debat, og som udgør fora for den politiske offentlighed, som er vital for demokratiet. Mediernes rolle som "vagthund" eller "den 4. statsmagt" bør diskuteres. Eleverne skal også arbejde med deres eget mediebrug: Hvilke medier bruger de, og hvordan kan de bruge medier til at få information og selv påvirke politiske processer og beslutninger? Udviklingen i teknologi og medier påvirker samfundsudviklingen, og derfor må medieudviklingen også ses i forhold til demokratiet, økonomien og udviklingen i kultur- og livsformer. Mediebegrebet forstås bredt som kommunikationsformer, der dækker traditionelle medier, sociale medier og de digitale redskaber, som bruges i dagligdagen.

Den Europæiske Union

EU er i realiteten en integreret del af dansk og tysk politik i og med, at en stor del af den lovgivning, der vedtages i folketinget og forbundsdagen, har sit udspring i EU-lovgivning. Også derfor skal eleverne kunne forholde sig til samspil mellem beslutningsprocesser i EU og i Danmark og Tyskland. Stoffet skal behandles på en måde, så eleverne forstår det, men det bør ikke forenkles så meget, at eleverne ikke får mulighed for at forstå de forskellige roller, som EU-parlamentet, Ministerrådet, Kommissionen og EU-domstolen har i beslutningerne, og hvordan disse spiller sammen med de nationale parlamenter. Dette kan gøres ved, at beslutningerne kobles på konkrete sager, såsom tilsætningsstoffer til mad, regler for mærkning af cigaretter eller Tyrkiets optagelsesforhandlinger. Det er vigtigt at have fokus på det politiske indhold i de europæiske politiske problemstillinger, således at den europæiske politiske debat ikke kun handler om institutioner eller for/imod EU.

International politik og globalisering

International politik handler om at kunne forstå den politiske globalisering, og hvilke muligheder Danmark og Tyskland har for at føre udenrigspolitik i en verden, hvor alle lande er forbundet, og hvor magt ikke kun handler om økonomisk og militær formåen, men også om såkaldt blød magt, der kan handle om kultur og værdier. Internationale organisationer som FN og Nato spiller en væsentlig rolle i undervisningen og i international politik, men der arbejdes også med de begrænsninger, der er i sådanne organisationers indflydelse. Krig, terror og internationale konflikter kommer ofte på mediernes dagsorden, men det er ikke altid, at opmærksomheden holdes, eller at de underliggende mekanismer bliver beskrevet. Her kan samfundsfaglige begreber og analyser være med til at give eleverne en bedre forståelse af de konflikter, der måtte være aktuelle. Når der arbejdes med internationale organisationer, må der skelnes mellem mellemstatslige samarbejder som FN, hvor medlemsstaterne bevarer deres suverænitet, og EU, der, som det klareste eksempel på et delvist overstatsligt samarbejde, bygger på, at medlemsstaterne afgiver suverænitet på nogle områder.

ØKONOMI

Eleverne skal kunne tage stilling til økonomiske problemstillinger og handle i forhold til egen økonomi og samfundsøkonomien. Økonomi handler grundlæggende om, hvordan man i et samfund udnytter og fordeler begrænsede ressourcer. For den enkelte handler økonomien om, hvordan man får adgang til ressourcer (indkomst), og hvordan man bruger disse til at tilfredsstille ens ønsker. Kompetenceområdet økonomi handler også om sammenhængen mellem elevernes egen økonomi og samfundsøkonomien – nu og i fremtiden. Samfundsøkonomien skaber nogle rammer, der giver den enkelte visse handlemuligheder, og de økonomiske valg, den enkelte tager, har betydning for samfundsøkonomien.

Området er inddelt i fem underområder:

1. Privatøkonomi og forbrugeradfærd
2. Økonomi og velfærd
3. Samfundsøkonomiske sammenhænge
4. Markedsøkonomi og blandingsøkonomi
5. Økonomisk vækst og bæredygtighed

Privatøkonomi og forbrugeradfærd

Målet er, at eleverne kan tage velovervejede beslutninger i forhold til deres privatøkonomi, og at de har forståelse for deres betydning i en samfundsøkonomisk sammenhæng. Det er samtidig relevant at diskutere de samfundsmæssige konsekvenser af elevernes forbrug, fx hvordan man, når man køber en forbrugsvarer, bidrager til statens indtægter gennem moms, og hvordan man kan agere politisk som forbruger ved at tage stilling til, om man fx vil handle økologisk.

Rollen som forbruger handler både om, hvad man vælger og fravælger, men også om, hvad man er påvirket af, når man foretager disse valg. Både unge og ældre forbrugere kan deles ind i grupper og segmenter, der deler smagspræferencer, og ungdomskulturelle grupper identificerer sig både i deres valg af kulturprodukter og fx tøjmærker. Fremvæksten af teenagere og senere tweens som selvstændige forbrugssegmenter er eksempler på, hvordan samfundet påvirker rammerne for den enkeltes forbrugsmønster. Det samme gælder reklamer, der er målrettet unge. Det er i den sammenhæng relevant at arbejde tværfagligt med dansk omkring kommunikation og at tage sociologiske perspektiver ind i diskussionen af den enkeltes forbrug.

I arbejdet med forbrugerrettigheder kan man inddrage interesseorganisationer, politiske partier, EU-lovgivning og den enkeltes frie valg, hvor det også kan være en ideologisk diskussion om balancen mellem forbrugerbeskyttelse og den enkeltes frihed.

Økonomi og velfærd

Den danske, tyske og andre velfærdsstaters udvikling i en økonomisk globaliseret verden indeholder mange af de spørgsmål, der præger den politiske debat. Samtidig er der sociologiske perspektiver bl.a. i den måde, opbygningen af velfærdsstaten påvirker den økonomiske fordeling i samfundet og dermed forholdene mellem de forskellige sociale grupper, men også hvordan organiseringen af velfærdsstaten påvirker forholdet mellem stat, marked og civilsamfund. Centrale velfærdsprincipper vedrører bl.a. forholdet mellem offentlig og privat finansiering og udførelse af service. Dette beskrives med velfærdsmodeller, hvor der skelnes mellem fx universelle, liberale og forsikringsbaserede modeller. Disse modeller kan beskrives på forskellig måde, men grundlæggende er en universel velfærdsmodel et samfund med skattefinansierede velfærdsydelser, der bevilges til alle, fx børnecheck og folkepension. Hvis denne type ydelser indtægtsreguleres, bevæger velfærdsstaten sig i retning af en mere liberal model, der er karakteriseret ved at give ydelser baseret på en vurdering af behov. Denne model kaldes også for en residual velfærdsmodel. Socialforsikringsmodellen er karakteriseret ved, at ydelser er finansieret og udbetales efter et forsikringsprincip. Dagpengesystemet i Sygeforsikringen Danmark er et eksempel på, at den danske velfærdsmodel har træk af en forsikringsmodel, som ellers ofte forbindes med den tyske udgave af velfærdsstaten.

Globaliseringen betyder, at alle landes økonomier deltager i konkurrencen på det globale marked. Det har betydning for udviklingen af velfærdsstaterne, og det giver baggrund for debatten om, hvorvidt velfærdsstaten kan opretholdes af økonomiske årsager. Samtidig betyder den frie bevægelighed i EU, at der bliver stillet spørgsmål til, hvilken betydning dette har for medlemslandenes velfærdssystemer.

Samfundsøkonomiske sammenhænge

Den teknologiske udvikling og globaliseringen er nogle af de faktorer, der har betydning for erhvervsstrukturen, herunder fordelingen mellem forskellige faggrupper fx mellem produktions- og serviceerhverv og krav til uddannelsesniveau. Det påvirker strukturen på arbejdsmarkedet, når produktion flyttes til lande med lavere lønomkostninger, eller når produktionen automatiseres. Det påvirker også kravene til medarbejderes kvalifikationer.

Den danske og den tyske arbejdsmarkedsmodel er bl.a. karakteriseret ved at lønnen aftales gennem overenskomster mellem fagforeninger og arbejdsgivere. Når markeder for varer, tjenesteydelser og arbejdskraft i stigende grad bliver globale, påvirker det, hvordan en sådan arbejdsmodel kan fungere, og

det skal behandles i undervisningen. Samtidig påvirker de måder, som nationale og multinationale virksomheder agerer på, forholdene for medarbejderne samt muligheder for at skabe og bevare arbejdspladser i hjemlandet. Det økonomiske kredsløb er en model, der anvendes til at beskrive økonomiske bevægelser mellem de forskellige sektorer, og den er en hjælp til at forstå, dels hvordan husholdningers økonomi påvirkes af den samfundsmæssige økonomi, og dels virkningerne af den førte økonomiske politik.

Markedsøkonomi og blandingsøkonomi

Markedet er den centrale mekanisme i markedsøkonomien, og det er samtidig genstand for en vigtig debat: Hvilke konsekvenser har markedet for samfundet/fordelingen af goder/samfundsøkonomien, og hvad skal mere eller mindre være overladt til markedet? For at forstå, hvordan økonomien fungerer, og tage stilling til den, må eleverne have en grundlæggende forståelse for begreberne udbud og efterspørgsel, og hvordan markedet opererer. Samtidig kan der arbejdes med fordele og ulemper ved at lade markedsmekanismerne råde. Dette kan beskrives ud fra økonomisk teori, hvor forbrugerens nyttemaksimering, konkurrencens betydning for effektivitet, men også markedssvigt og eksternaliteter kan inddrages. I en blandingsøkonomi er der ikke en på forhånd defineret grænse for, hvad der er en opgave for det offentlige, og hvad der kan overlades til markedet. Også derfor er der en stadig diskussion om grænserne mellem det offentlige og det private – og denne diskussion kan på mange forskellige områder tages i klasseværelset, idet den har faglige perspektiver og relevans for de politiske valg, som vil blive en del af elevernes virkelighed fremover.

Økonomisk vækst og bæredygtighed

Økonomisk vækst og konjunkturudvikling er begreber, som er helt centrale i den offentlige debat om økonomien, så hvis eleverne skal kunne følge med i debatten, er det væsentligt, at de har en forståelse for disse begreber. Økonomisk vækst ses ofte som en modsætning til miljømæssig bæredygtig udvikling samtidig med, at mange opfatter vækst som et mål i den økonomiske udvikling. Også derfor er det nødvendigt at undersøge og diskutere begrebet bæredygtig vækst.

I mange tilfælde kan innovation og teknologisk udvikling bidrage til en miljømæssig bæredygtig udvikling, når nye miljøteknologier udvikles. Hvis innovation er en forudsætning for en bæredygtig vækst, er det også relevant at arbejde med betingelserne for innovation.

UNG I EN VERDEN UNDER FORANDRING

Det overordnede mål i kompetenceområdet ung i en verden under forandring er, at eleverne kan tage stilling til unges udfordringer i en verden under forandring og komme med forslag til handlinger. Det drejer sig om udfordringer inden for følgende sammenhænge: i familien, i socialiseringsprocessen, i forhold til medier og beskyttelse af private data, i forbindelse med migration og integration, i forhold til de demografiske forandringer der sker i vort samfund samt i forbindelse med forandringer i samfundet af social karakter.

Området er inddelt i seks underområder

1. Familien under forandring
2. Socialisering
3. Medier og databeskyttelse
4. Migration og integration
5. Demografisk forandring
6. Social forandring

Familien under forandring

Området handler om at opnå en forståelse af, at familieformer i det moderne samfund er mangfoldige og hvilke samfundsmæssige opgaver familien varetager.

Familieliv er under kraftig udvikling. I de seneste årtier har familiernes levevilkår ændret sig markant i takt med samfundet, og kernefamilien med far, mor og børn suppleres i stigende grad af andre familie- og samlivsformer: Gifte og ugifte forældre, som opdrager deres børn i fællesskab, fædre og mødre, som opdrager deres børn alene, patchwork- eller stedfamilier, adoptiv- og plejefamilier, mennesker, der bevidst vælger at leve alene eller i et parforhold uden børn. Eleverne skal kunne diskutere og tage stilling til, hvilke konsekvenser disse mangfoldige familie- og samlivsformer har for bl.a. socialiseringsprocessen, opdragelsen, kønsrollernes udvikling og de forskellige familieformers rolle og stilling i samfundet.

Eleven skal opnå en viden om og kunne gøre rede for de opgaver og funktioner, en familie varetager. Familien sørger for de grundlæggende livsbetingelser (bolig, ernæring, påklædning mm.) og skaber dermed eksistensgrundlaget for familiemedlemmerne. Forældre har som opgave, at opdrage deres børn og sørge for, at børnene udvikler kompetencer til at kunne begå sig og leve med andre mennesker i samfundet (socialiseringsfunktion). Familien sørger også for, at samfundet ikke uddør: Det er i reglen sådan, at børn bliver født og opvokser inden for en af de mange familieformers rammer (reproduktionsfunktion). Derudover har den familiære baggrund tit stadigvæk afgørende indflydelse på ens sociale status, værdier, interesser, adfærd, problemer og evner (allokationsfunktion).

For at familien fungerer, skal der tages stilling til, hvordan familiens opgaver fordeles. Familielivet kan være præget af mange forskellige interesser, der skal bringes i sammenspil. Der kan også opstå konflikter og skænderier. Eleven skal derfor opnå en erkendelse af, at det er vigtigt, at familien etablerer fælles regler og kunne komme med forslag til, hvordan sådanne regler bør udformes.

Socialisering

Socialiseringen betegner den proces, hvor barnet gennem interaktion med det omgivende samfund tilegner sig den kulturelle viden og de færdigheder, der gør det muligt at begå sig i samfundet.

Der findes forskellige socialpsykologiske teorier om socialiseringsprocessen, men grundlæggende handler det om, at man som menneske gennem opvæksten påvirkes af de sociale relationer, man indgår i, og at man gennem denne påvirkning lærer, hvad der skal til i form af kulturel forståelse for at indgå i samfundet. Hvor stor en del af socialiseringen, der består af en tilpasning til foreliggende normer, og i hvor høj grad individet former sin egen identitet, er omstridt, og dermed også noget, der kan diskuteres i undervisningen, men det er også klart, at der ikke findes "usocialiserede" individer.

Når forskellige sociale og kulturelle grupper og fællesskaber fremhæves i videns- og færdighedsmålne, er det, fordi sociale grupper, som fx familien, kammeratskabsgrupper og ungdomskulturer, er helt centrale i socialiseringen, og de sociale rammer, som individet vokser op i, giver forskellige betingelser for socialiseringen. Dette er noget, som eleverne i sagens natur selv har erfaret, og de sociologiske begreber kan være med til at give en bevidsthed om, hvordan ens egen socialisering har været, og hvordan den tager sig ud for andre. På den måde kan eleverne både udvikle en forståelse af deres egen identitet og af andre befolkningsgruppers levevilkår. Identitetsbegrebet er koblet til socialiseringsbegrebet, fordi man ikke kan tale om socialisering uden at tale om identitet, og det er således en god indgang til at arbejde med dette begreb.

Medier og databeskyttelse

De unge er opvokset med internettet, og for dem er brugen af sociale netværk som fx "WhatsApp", "Instagram", "Snapchat" og "Facebook" en helt naturlig del af deres sociale og digitale dannelsesproces. De sociale medier påvirker unges vaner, sprog og relationer og spiller en vigtig rolle i udviklingen af deres identitet. De unge opfatter deres profiler på de sociale medier som et væsentligt redskab til at skabe et billede online af den person, de ønsker at være udadtil. De sociale netværk danner rammen for sociale rum, som spiller en afgørende rolle for de unges etablering og vedligeholdelse af venskaber. De unge skelner ikke nødvendigvis mellem „online“ og „offline“ i forhold til sociale relationer, og det er ikke ualmindeligt at have såkaldt gode eller bedste venner, som man ikke har mødt i virkeligheden. Det er derfor vigtigt, at eleven udvikler en forståelse af, hvilken betydning brugen af sociale netværk har i forhold til egen og andres identitetsdannelse og at eleven kan tage stilling til og reflektere over, hvorvidt der er forskelle mellem den reale identitet og identiteten i digitale netværk og hvilke konsekvenser sådanne forskelle kan have i forhold til de sociale relationer, eleven indgår i.

Brug af sociale medier indebærer også risici, som gør det nødvendigt, at unge lærer at bruge medierne på en måde, som hverken skader dem selv eller andre. Derfor skal eleven arbejde med problemstillinger, der vedrører netadfærd og personlige data. Eleven skal kunne anvende fælles regler for etisk forsvarlig netadfærd og mediebrug og kunne diskutere vigtigheden af databeskyttelse i forbindelse med brugen af sociale netværk og andre medier.

Eleverne skal kunne tage stilling til, hvilken rolle reklamer spiller på de digitale medier, og hvordan reklamer kan påvirke forbrugeradfærden. I den forbindelse skal de opnå en forståelse for, at kommerciel kommunikation mere og mere indlejres i de sociale medier, og at det dermed bliver vanskeligere at skelne mellem reel kommunikation og kommunikation, der har branding og salg som sit primære formål.

Migration og integration

Området fokuserer på forhold i forbindelse med migration samt integration af indvandrere og flygtninge.

Eleverne skal opnå viden om og kunne gøre rede for forskellige former og motiver for migration. Migrationsårsager kan inddeles i såkaldte push- og pullfaktorer. "Push" henviser til immigranter, som bliver "skubbet" væk fra deres land, fx på grund af borgerkrig, hungersnød, fattigdom, naturkatastrofer, racediskriminering, religionsundertrykkelse eller politisk undertrykkelse. "Pull" henviser til immigranter, som bliver tiltrukket ved idéen om et nyt og bedre samfund.

Eleven skal opnå en bred forståelse af migrationsprocesser omfattende væsentlige aspekter af bevægelsen fra oprindelseslandet til destinationslandet, samt den række af aktører, infrastrukturer og netværk, herunder familien, som er involveret. Der lægges vægt på, at forholdene sættes i relation til danske, tyske og EU-retslige migrationspolitikker, og eleverne skal kunne gøre rede for og tage stilling til aktuelle politiske tiltag i forbindelse med reguleringen, faciliteringen og/eller begrænsningen af migrationen.

Eleverne skal have viden om og kunne diskutere muligheder og former for integration af indvandrere og flygtninge og de sociale, kulturelle og økonomiske muligheder og udfordringer, et flerkulturelt præget samfund giver. Der skal i denne sammenhæng især arbejdes med integrationsbegrebet og de relaterede begreber assimilation, pluralistisk integration og segregation. Et yderpunkt er assimilation, som betyder, at en etnisk minoritet helt opgiver deres oprindelige kultur og i stedet overtager majoritetens. Et andet yderpunkt er segregation. Segregation indebærer opdeling eller adskillelse af forskellige befolkningsgrupper. Her beholder mindretallet deres oprindelige kultur, og samtidig er der meget lille kontakt mellem minoriteten og majoriteten. Pluralistisk integration er en mellemposition i forhold til de to yderpunkter. Pluralistisk betoner, at der eksisterer flere kulturer inden for det samme samfund og at

der er gensidig accept og tilpasning mellem minoritets- og majoritetskulturer. Herudfra opstår der en fælles kultur, som hverken er minoritetens eller majoritetens kultur.

Demografisk forandring

Området handler om at eleverne opnår en forståelse af, hvorvidt og i hvilket omfang alders- og befolkningsstrukturen i det danske og det tyske samfund er under forandring og hvilken betydning sådanne forandringer har for samfundets udvikling.

Eleven skal opnå en viden om og kunne gøre rede for faktorer, der har indflydelse på den demografiske forandring. Befolkningsvækst eller -tilbagegang hænger især sammen med, hvor mange mennesker der fødes og hvor mange der dør samt af hvor mange der ind- og udvandrer. Faldende fertilitetsrater, ændrede familiestrukturer og en højere gennemsnitlig levetid har medført og vil fortsat medføre en generel aldring af befolkningen, samtidig med, at befolkningstallet går tilbage.

Eleven skal kunne tage stilling til, hvilke konsekvenser denne demografiske forandring kan have for samfundets udvikling. Den demografiske forskydning vil have direkte betydning for arbejdsmarkedet og de offentlige finanser. Der kan opstå over- eller underudbud af arbejdskraft, arbejdsstyrken vil blive reduceret, og dermed stilles arbejdsmarkedet overfor helt nye udfordringer. Pensionssystemerne udfordres også og sættes under pres fordi vi lever længere og får færre børn. Af denne årsag vil udgifterne til pensioner, hospitaler og ældrepleje i fremtiden kræve en langt større andel af samfundenes økonomier.

Social forandring

Området fokuserer på forskellige samfundsmæssige og politiske tilgange til social og kulturel stratifikation.

Eleven skal opnå en viden om, hvilke konsekvenser social stratifikation og ulighed kan få i det danske og tyske samfund i dag. Den sociale stratifikation er tæt forbundet med selve samfundsstrukturen og betegner det forhold, at der er ulige adgang til goder mellem forskellige grupper af mennesker i samfundet. Eleven skal opnå en forståelse af, hvilke mekanismer, der gør, at nogle grupper i højere grad end andre har adgang til materielle og symbolske ressourcer, der generelt opfattes som attraktive i samfundet. Eleven skal kunne tage stilling til forskelle i menneskers muligheder i livet: Børn af forældre med korte uddannelser får typisk selv korte uddannelser, lavere løn og kortere levetid; kvinder tjener gennemsnitligt mindre end mænd, men lever længere; børn af anden etnisk oprindelse end dansk/tysk får gennemsnitligt kortere uddannelser og lavere indtægt senere i livet.

TVÆRFAGLIGT SAMARBEJDE

Samfundsfag kan i mange tilfælde med fordel indgå i den obligatoriske projektopgave, også fordi det indgår i faget, at der arbejdes med problemformuleringer. Faget har naturlige berøringsflader med dansk og tysk (fx i arbejdet med medier), historie og kristendomskundskab. I mange tilfælde er det også oplagt at arbejde tværfagligt med engelsk omkring sociologiske og interkulturelle problemstillinger. Matematik og samfundsfag er fælles om at arbejde med elevernes privatøkonomiske forståelse, og i arbejdet med samfundsfaglig statistik kan der også samarbejdes med matematikfaget. Mange problemstillinger, der arbejdes med, fx omkring bæredygtig udvikling og globalisering, har forbindelse til geografi, biologi og fysik/kemi.

FAGTEAMETS OVERORDNEDE PLAN

Fagteamets overordnede plan danner baggrunden for den enkelte lærers arbejde med at udarbejde årsplaner og indeholder fagteamets beslutninger vedrørende:

- ønskede kompetencer
- fordeling og vægtning af indhold og temaer i undervisningen
- anvendelse af fagspecifikke metoder
- anvendelse af medier og andre undervisningsmidler
- differentiering af undervisningen
- tværfaglig og projektorienteret undervisning
- Inddragelse af eksterne undervisningstilbud og ekskursioner
- former for understøttelse af elever med særlige behov
- evaluering og bedømmelse af undervisningen og elevernes læring
- ensartet og reflekteret anvendelse af fagspecifikke termer

Herunder ses et delvist udfyldt eksempel på, hvordan den overordnede plan for samfundsfag kunne se ud.

VEJLEDENDE FORSLAG TIL FAGTEAMETS OVERORDNEDE PLAN – 9. OG/ELLER 10. KLASSE

Kompetenceområde	Videns- og færdighedsområder	Indhold / Temaer	Metoder og differentiering	Hjælpemidler og materialer	Evaluering
Politik	Demokrati Det politiske system, retsstat og rettigheder Politiske partier, ideologier og problemstillinger Medier og politik Den Europæiske Union International politik og globalisering	Forskellige demokratiopfattelser Det politiske system i Danmark og Tyskland Andre politiske systemer: USA og Frankrig Politiske partier i Danmark og Tyskland Medierne - den fjerde statsmagt Beslutningsprocesser i EU Globalisering og internationalt samarbejde	Ugeskema Diskussionsrunder Cooperative learning	"Læsestrategier" fra "Sprog og læsning"	Førtest Logbog Undervisningssamtale Essay Test
Økonomi	Privatøkonomi og forbrugeradfærd Økonomi og velfærd Samfundsøkonomiske sammenhænge Markedsøkonomi og blandingsøkonomi Økonomisk vækst og bæredygtighed	Privatøkonomi og forbrugeradfærd Velfærdsmodeller i Danmark og Tyskland Det økonomiske kredsløb Markedsøkonomi og blandingsøkonomi Økonomisk vækst og bæredygtighed			
Ung i en verden under forandring	Familien under forandring Socialisering Medier og databeskyttelse Migration og integration Demografisk forandring Social forandring	Familien Socialiseringsprocessen Databeskyttelse i en digital verden Migration og integration Social ligestilling og kønsligestilling i Danmark og Tyskland			
Sproglig udvikling	"Læsestrategier" fra "Sprog og læsning"				
IT og medier	Kritisk informationssøgning Fremstilling af digitalt produkt				
Innovation og entreprenørskab	Samfundsmæssige problemstillinger Dilemmaspil fra "EU-Dilemmaspil" eller "historielab.dk"				
Kulturforståelse					
Job og uddannelse	"Rollemodeller" fra "Fonden for entreprenørskab"				

Undervisningsdifferentiering – fx:

- Undervisningen tilpasses elevgruppens forskellighed inden for klassens fællesskab ud fra indhold, metoder, organisation og materialer.
- Der sættes tydelige mål for året, forløb og undervisningslektion. Eleverne inddrages i evaluere og sætte mål for egen læring.
- Arbejdets organisering veksler mellem klassegennemgang, gruppe- og pararbejde ud fra Cooperative Learning-strukturer samt individuelt arbejde. Den stramme organisering afbrydes med jævne mellemrum af faser, hvor eleverne skal arbejde selvstændigt og selv organisere arbejdet.
- Der lægges vægt på en formativ evaluering; skriftlige opgaver afleveres fortrinsvis den digitale samarbejdsplatform, så eleven kan få feedback i selve skriveprocessen. Der arbejdes med førtest i forhold til prøver, så der kommer fokus på progressionen. Efter prøver m.m. laves der opgaveark ud fra klassens og elevens individuelle fejltyper.
- Eleverne involveres i deres egen læring, fx ved at skulle evaluere sig selv og undervisningen, ved at sætte individuelle læringsmål, ved at have fokus på progression, og ved at have valgmuligheder ved bestemte emner og opgaver.
- Der mængde- og dybdedifferentieres i forhold til materialer og opgaver, ligesom læsesvage elever kan bruge oplæsningsprogrammer, som fx Appwriter, eller lydfiler.

Årsplanen er udarbejdet i samarbejde med...

Emne og periode	Kompetencemål	Videns- og færdighedsområder	Læringsmål	Tiltag Hvilket indhold, materialer, metoder og organisering?	Evaluering Hvilke evalueringværktøjer skal anvendes?

PLAN FOR UNDERVISNINGSFORLØB MED UDGANGSPUNKT I LÆRINGSMÅL – EKSEMPEL 9. KLASSE

Lærer/team:		Fag/klasse: 9. klasse	
Forløb	Kompetenceområde(r)	Kompetencemål	Omfang
Regering og opposition D/DK	Politiske partier og ideologier og problemstillinger	Eleven kan tage stilling til politiske problemstillinger lokalt og globalt og komme med forslag til handlinger	4 lektioner
Færdighedsmål		Vidensmål	
Eleven kan analysere den aktuelle parlamentariske situation og partiernes indbyrdes placering		Eleven har viden om politiske partier, deres grundholdninger og mærkesager	
	Læringsmål	Tegn på læring	Evaluerings – før, under og efter
Læringsmål - Taksonomi I	Eleverne kender nogle partier	Eleven kan nævne, hvilke partier der er i regering og i opposition, og kan redegøre for nogle af de ting, de er uenige om.	Lærerfeedback Logbog Test Undervisningssamtale
Læringsmål - Taksonomi II	Eleverne kan placere de fleste partier på en højre-venstre skala		
Læringsmål - Taksonomi III	Eleverne kan placere de fleste partier på en værdipolitisk akse og redegøre for den værdipolitiske akse, og hvad den kan bruges til		
Tiltag			
<i>Hvilket indhold, hvilke materialer, hvilke metoder og hvilken organisering skal iværksættes?</i>			
Indhold	Læremidler/materialer	Metoder og organisering	
Partier, regering, opposition i D/DK	Samfundsfag 8, Gyldendal	Klasseundervisning Gruppe- og partnerarbejde	

PLAN FOR UNDERVISNINGSFORLØB MED UDGANGSPUNKT I LÆRINGSMÅL – EKSEMPEL 10. KLASSE

Lærer/team:		Fag/klasse: 10. klasse	
Forløb	Kompetenceområde(r)	Kompetencemål	Omfang
Regering og opposition D/DK	Politiske partier og ideologier og problemstillinger	Eleven kan tage stilling til politiske problemstillinger lokalt og globalt og komme med forslag til handlinger	8 lektioner
Færdighedsmål		Vidensmål	
Eleven kan analysere den aktuelle parlamentariske situation og partiernes indbyrdes placering		Eleven har viden om politiske partier, deres grundholdninger og mærkesager	
	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3
Læringsmål - Taksonomi I		Eleverne kender de fleste partier	Eleverne kender partier
Læringsmål - Taksonomi II		Eleverne kan placere de fleste partier på en højre-venstre skala	Eleverne kan placere alle partier på en højre-venstre-skala og diskutere deres placering
Læringsmål - Taksonomi III		Eleverne kan placere de fleste partier på en værdipolitisk akse og redegøre for den værdipolitiske akse, og hvad den kan bruges til	Eleverne kan placere partierne på en værdipolitisk akse og diskutere denne og deres placering i forhold til forskellige værdipolitiske spørgsmål
Tegn på læring		Eleven kan nævne, hvilke partier der er i regering og i opposition, og kan redegøre for nogle af de ting, de er uenige om.	Eleven kan placere partierne i det politiske landskab og diskutere deres placering i forhold til den politiske situation, hvem der er i regering, og hvem der er i opposition.
Evaluering – før, under og efter	Lærerfeedback Logbog Test Undervisningssamtale		
Tiltag			
<i>Hvilket indhold, hvilke materialer, hvilke metoder og hvilken organisering skal iværksættes?</i>			
Indhold	Læremidler/materialer	Metoder og organisering	
Partier, regering, opposition i D/DK	Samfundsfag 8, Gyldendal	Klasseundervisning Gruppe- og partnerarbejde	

GENNEMFØRELSE AF UNDERVISNINGEN

Undervisningen i samfundsfag inden for et undervisningsforløb foregår ofte således, at der er en fælles introduktion, hvor læreren sætter rammen for forløbet. Derefter arbejder eleverne i grupper, enkeltvis, i klassen samlet, og som afslutning er der en fælles opsamling og/eller en form for evaluering. Disse tre elementer i forløbet kan beskrives som

1. Introduktion eller iscenesættelse
2. Konsolidering eller aktiviteter
3. Feedback

I samfundsfagsundervisningen tjener introduktionen flere formål: For det første skal elevernes fælles interesse aktiveres og fokuseres i forhold til det konkrete indhold. For det andet skal der skabes en forståelse for, hvad der er de samfundsfaglige mål i arbejdet. At vække interessen kan handle om at skabe forbindelse mellem det samfundsmæssigt relevante og det, som eleverne subjektivt opfatter som relevant. Dette skal også ses i sammenhæng med samfundsfagets mål om, at eleverne skal kunne se hverdagslivet i et samfundsmæssigt perspektiv.

Det, der vedrører hverdagslivet, vil i mange tilfælde have en umiddelbar interesse for eleverne, men for at det skal blive til samfundsfagsundervisning, skal de perspektiver, der har samfundsmæssig relevans, inddrages. Hvis der skal arbejdes med EU, har mange elever umiddelbart den opfattelse, at det ikke er noget, der vedkommer dem. Men ved at komme med nogle eksempler på, hvordan vores hverdag er påvirket af beslutninger, der tages i EU – lige fra kemiske stoffer i legetøj til tilsætningsstoffer i de madvarer, vi køber, eller hvordan vi gennem EU kan være med til at tage beslutninger om emner, som eleverne kan se, er væsentlige, såsom udenrigs- og flygtningepolitik, kan man i introduktionen få vækket den opmærksomhed, som kan bidrage til, at eleverne kan se meningen med at arbejde med dette tema.

Introduktionen kan også have en mere åben karakter, hvor man tager udgangspunkt i elevernes viden og nysgerrighed, fx i form af en brainstorm om, ”hvad ved vi – hvad vil vi gerne vide”. Hvis man vælger dette udgangspunkt, er det vigtigt, at læreren sammen med eleverne formulerer tydelige mål for den viden, der skal opnås, uanset om det er for hele klassen, for grupper eller for den enkelte elev. Det er også læreren, der er garant for, at der er sammenhæng mellem de spørgsmål, som eleverne har som udgangspunkt og de faglige mål. Hvis eleverne vil arbejde med en bestemt ungdomskultur eller med spiseforstyrrelser, skal læreren fra starten se til, at eleverne har øje for, hvordan de faglige mål indgår i deres arbejde.

I anden fase, hvor eleverne arbejder med stoffet, afhænger det naturligvis af de valgte arbejds- og organisationsformer, hvordan sammenhængen er mellem målsætninger og elevaktiviteter.

KRITERIER FOR VALG AF INDHOLD

Valget af indhold i undervisningen forstået som, hvilke temaer og konkrete problemstillinger der arbejdes med, er ikke fuldstændig givet med de formulerede færdigheds- og vidensmål. Der skal arbejdes med politiske problemstillinger, men hvilke og hvordan er op til læreren, og det samme gælder for problemstillinger inden for det økonomiske område og ung i en verden under forandring. Samtidig må læreren i planlægningen af sin årsplan tage hensyn til, hvordan der arbejdes på tværs af de tre kompetenceområder, så eleverne opnår forståelse for sammenhænge mellem problemstillinger inden for politiske, økonomiske og det sociologiske område, og hvordan perspektiver fra de tre områder kan anvendes på forskellige problemstillinger.

Et kriterium for indholdsvalg kan være relevans, hvor der må skelnes mellem subjektiv relevans for eleverne og samfundsmæssig eller almen relevans.

Det har mange fordele at tage udgangspunkt i elevernes egen interesse for samfundsmæssige forhold, eller forhold der vedrører dem selv, og som har et samfundsmæssigt perspektiv. Det sikrer en umiddelbar motivation fra elevernes side, som kan være en god indgang til at arbejde med en problemstilling. Udfordringen for undervisningen er så at få denne umiddelbare interesse videreført i en faglig interesse. Det er ikke sikkert, at det som eleverne finder interessant, er det samme, som er fagligt relevant. I projektforbøb eller andre mindre forløb, hvor eleverne arbejder alene eller i grupper om undersøgelser, er det vigtigt, at læreren både kan vejlede eleven/eleverne i forhold til at se de faglige perspektiver i det, der tænder elevernes nysgerrighed og i nødvendigt omfang vejlede eleverne væk fra det, de umiddelbart forestiller sig, og hen mod problemstillinger, hvor der er mulighed for at arbejde med faglige problemstillinger.

Den modsatte tilgang er at tage udgangspunkt i faglige og samfundsmæssige problemstillinger og så vække elevernes nysgerrighed ved at vise, hvordan det er relevant for dem enten nu eller i fremtiden. Da samfundsfaget beskæftiger sig med samfundsmæssige problemstillinger, kan man argumentere for, at alt er principielt relevant for eleverne, da de er en del af samfundet, men det er klart, at der er nogle problemstillinger, det er nemmere at relatere til elevernes hverdag end andre. Samtidig er det et kriterium for valget af indhold, at det vedrører noget, hvor eleverne har en principiel handlemulighed nu eller i fremtiden.

Når målet med undervisningen er, at eleverne skal opnå kompetencer til aktiv deltagelse i et demokratisk samfund, sætter det en ramme for, hvad der vælges af indhold. Det indhold, der arbejdes med, har betydning for elevernes deltagelse i demokratiet. En del indhold kan være relevant, fordi det er nødvendigt at forstå samfundsmæssige fænomener og sammenhænge, men hvis målet er, at eleverne skal kunne handle i samfundsmæssige sammenhænge, må indholdet også vælges ud fra, om der er et potentiale for handling. Eleverne skal kunne forholde sig til politiske problemstillinger, økonomiske problemstillinger og sociologiske problemstillinger, men det skal prioriteres at arbejde med problemstillinger, der er relevante for den enkeltes samfundsmæssige deltagelse og ikke blot for at forstå generelle sammenhænge. Det kan fx være i arbejdet med økonomiske sammenhænge: Når der arbejdes med forskellige velfærdsmodeller, er det i sidste ende for at kunne tage stilling til, hvilken udvikling der er ønskelig, og hvordan man kan påvirke udviklingen i den retning, man ønsker.

Problemer, der menes at være typiske for en epoke, og som nødvendigvis må behandles, kan udgøre et kriterium for valg af indhold. Det kunne fx være emner som krig og fred, miljøproblemer, global ulighed m.m. Uanset om man anser disse problemer som væsentlige i samfundsfaget, må de suppleres med en diskussion af, hvilke kriterier der er anvendt for at vurdere deres væsentlighed.

AKTUALITET ELLER EKSEMPLARISK INDHOLD

Undervisningen i samfundsfag vil altid til en vis grad afspejle den samfundsmæssige udvikling og de spørgsmål, der er på den politiske og samfundsmæssige dagsorden i samfundet. Der skal dog findes en balance mellem at arbejde med de helt aktuelle spørgsmål og de problemstillinger, der har et mere generelt samfundsmæssigt og fagligt indhold. Samfundsfagsundervisningen har andre indholdskriterier end tv-avisen. Aktuelle emner kan være relevante enten fordi de fylder meget, så man er nødt til at tage dem op, eller fordi de har eksemplarisk indhold for faget. Ved eksemplarisk indhold forstås at et emne kan bruges til at belyse et fagligt indhold, fordi det som fænomen har egenskaber tilfælles med andre lignende fænomener, eller fordi det er et eksempel på nogle underliggende sammenhænge eller problemstillinger.

Forhandlingerne om finansloven er aktuelle hvert år og er eksemplariske i forhold til, hvordan lovgivning vedtages. I mange tilfælde er de forskellige ændringsforslag, som partierne kommer med, også eksemplariske for deres mærkesager, grundholdninger og politiske ideologier. Til gengæld er finanslovsforhandlinger sjældent der, hvor fx værdipolitiske emner kommer op. På samme måde vil fx folketings-, landdags- og forbundsvalg, når de forekommer samtidig med undervisningen, oplagt indgå i faget, men man skal i planlægningen af undervisningen være bevidst om, hvilke mål der kan opnås ved at arbejde med dette, og hvilke der skal behandles i andre temaer.

ARBEJDSFORMER

Variation i undervisnings- og arbejdsformer er fremmende for elevernes udbytte af undervisningen. Forskellige arbejds- og undervisningsformer appellerer desuden til elever med forskellige forudsætninger og behov, og samtidig kan forskellige arbejdsformer være velegnede i forhold til forskellige faglige mål. Klassebaseret dialogisk undervisning kan være velegnet til at skabe en fælles forståelse i klassen af et fagligt indhold og til fælles diskussioner, der kan være med til at afklare den enkeltes holdninger, og det kan være med til at træne den enkelte i at indgå sagligt i en demokratisk debat. Øvelser med lærerstillede opgaver kan være med til at træne grundlæggende viden og færdigheder, Cooperative-Learning-øvelser kan være gode til at træne begrebsanvendelse- og forståelse, og problemorienteret arbejde/projektarbejde kan være vigtigt for at træne undersøgende og problematiserende kompetencer.

Forskellige former for rollespil/dilemmaspil/simuleringer kan virke motiverende og er anvendelige til at udfordre elevernes holdninger og træne deres evne til at se en sag fra flere sider. Det kan fx være et mindre rollespil, hvor eleverne bliver placeret i partigrupper og skal gennemføre en valgkamp og prøvevalg i klassen eller på skolen. Dette kan gennemføres på mange måder, og når det fungerer, er det en god måde for eleverne at træne politisk argumentation og deres stillingtagen til samfundsmæssige problemstillinger. Man kan vælge at fokusere på bestemte politikområder, således at der bliver arbejdet med et specifikt indhold. Det kan ske i korte sekvenser, hvor læreren deler klassen op i grupper, der fx skal fremføre argumenter for eller imod en afskaffelse af de danske EU-forbehold, sænkelse af skat på arbejde, hævelse/sænkelse af den kriminelle lavalder osv., hvor arbejdsformen kan bruges til at få levendegjort nogle ellers abstrakte problemstillinger.

En anden måde at få forholdsvis abstrakte problemstillinger levendegjort er fx besøg i institutioner, der konkret arbejder med demokratiske beslutningsprocesser. Her tænkes især på Folketinget i København, Bundestag i Berlin, den slesvig-holstenske Landdag i Kiel eller forvaltningsinstanser som Kreistage og Gemeindevertretungen/Stadträte i Slesvig-Holsten. Disse og også andre institutioner, som fx "European Youth Parliament", tilbyder i reglen også parlamentariske rollespil/simuleringer, hvor eleverne selv får lov til at sætte sig ind i rollen som politiker og lærer de parlamentariske arbejdsprocesser at kende.

TVÆRGÅENDE TEMAER

SPROGLIG UDVIKLING

I alle fagets kompetenceområder er elevernes forståelse for og anvendelse af fagets begreber helt centrale for deres læringsudbytte. Derfor skal der i alle områder arbejdes med elevernes begrebsforståelse, hvilket kræver, at både de og læreren er bevidste om de faglige begrebers sammenhæng med før-faglige begreber, om forskellige teksttypers særlige karakteristika og forskellige strategier i forbindelse med faglig læsning jf. MÅL FOR SPROG OG LÆSNING.

I samfundsfag vil eleverne møde en lang række samfundsfaglige begreber, kilder og tekster, hvor lærerens arbejde med den sproglige udvikling vil være central for elevernes tilegnelse af indholdet. Hvordan og i hvilket omfang er op til den enkelte lærer ud fra en vurdering af sine elevers behov for sproglig opmærksomhed i arbejdet med fagets tekster, begreber og kilder.

På tværs af fagets kompetenceområder er det centralt, at eleverne er bevidste om det faglige indhold med fokus på ordkendskab og teksternes formål og struktur. Gennem et systematisk arbejde med forståelsen og anvendelsen af faglige begreber og tekststrukturer kan fagets særkende fremtræde tydeligt for eleverne.

I arbejdet med elevernes ordkendskab skal læreren i sin undervisning løbende sætte fokus på centrale fagord og begreber både før, under og efter læsning af faglige tekster og kilder. Til det formål kan man med fordel bruge redskaber som fx begrebskort, styrkenotat og tre-kolonnenotat til løbende at definere, afklare og justere elevernes forståelse af de faglige begreber. Ligeledes kan eleverne med fordel arbejde med ordforståelsesstrategier (fx kontekstlæsning og ordbogsopslag) i arbejdet med såvel fagets fagord og begreber som med før-faglige ord og begreber.

Da eleverne i samfundsfag vil opleve flere før-faglige begreber, og hverdagsbegreber også har en specifik samfundsfaglig betydning, er det vigtigt, at læreren tydeliggør disse og understreger deres faglige betydning. Det gælder fx begreber som demokrati, retfærdighed og økonomi.

I arbejdet med fagets kilder og faglige tekster skal læreren sætte fokus på teksternes formål og struktur, så de fremtræder tydeligt for eleverne og dermed støtter deres tilegnelse af indholdet. Det kan ske både før, under og efter læsning, hvor eleverne kan bevidstgøres om strukturen i de samfundsfaglige tekster og kilder, som de arbejder med: Fx hvilken slags informerende tekst er det, hvad skal man være opmærksom på i arbejdet med multimodale tekster og kilder, og hvilken læsestrategi er mest hensigtsmæssig afstemt efter hvilket læseformål, eleverne har? Læreren kan med sproglig opmærksomhed på fx aktivering af før-viden, etablering af læseformål og valg af notatteknik dermed støtte elevernes tilegnelse af fagets indhold.

Sproget i samfundsfag er karakteriseret ved, at der er mange abstrakte begreber, som skal bruges, og som ikke nødvendigvis har en direkte reference i hverdagen. Det kan være et begreb som socialisme, hvor det er nødvendigt at koble forklaringen af begrebet til konkrete eksempler. Samtidig er begreberne omstridte, ofte både fagligt og politisk, hvilket gør det nødvendigt, at læreren træner eleverne i at kunne arbejde med konkurrerende opfattelser af begreber som fx demokrati. Når eleverne bliver vant til at sige, "det kommer an på, hvordan du opfatter" fx demokrati eller retfærdighed, bliver de også i stand til at anvende og diskutere begreberne.

Et væsentligt aspekt ved samfundsfaget er, at eleverne skal indgå i mundtlige og skriftlige diskussioner af generelle og abstrakte problemstillinger og fænomener. Dette stiller betydelige krav til elevernes sprogbeherskelse, da eleverne skal kunne anvende et abstrakt og dekontekstualiseret sprog til præcist at beskrive komplekse fænomener. Dette stiller krav til elevernes ordforståelse, deres syntaks og grammatiske forståelse. Det er afgørende, at læreren er opmærksom på, at ikke alle elever har de samme forudsætninger herfor, og anvender relevante metoder til at støtte eleverne i det omfang, de har brug for det.

Det er væsentligt, at eleverne bliver fortrolige med dansk og tysk fagsprog i samfundsfag, som det kommer til udtryk i skrift og tale. Sproget baserer sig ofte på overordnede faglige begreber, der knytter an til kompetenceområderne. Samfundsfaglig tekst og tale anvender forskellige virkemidler afhængig af kommunikationens formål. En politisk tale kan fx have til formål at overbevise andre om et politisk tiltag, hvor en organisations kampagne har til formål at informere. Eleverne skal lære fagets centrale begreber at kende med henblik på selv at kunne anvende dem i arbejdet med fagets områder.

Eleverne skal lære at analysere og tolke samfundsfaglig tekst og tale, således at de kan forholde sig til sprogets virkemidler og formål. I forbindelse med undersøgelser, som eleverne foretager, er det vigtigt, at der arbejdes med sproglige formuleringer i faget. Det gælder også i forbindelse med mundtlige situationer i klassen, fx klassesamtaler.

Eleverne skal kende til principper for grammatik og sætningsdannelse, der sætter dem i stand til at formulere sig præcist og nuanceret samt indgå i faglige diskussioner.

I samfundsfag arbejdes med et bredt udvalg af tekster, fx artikler, lovttekster, uddrag af partiers og organisationers informationsmaterialer, breve, sangtekster og baggrundstekster. Foruden tekster arbejdes der med andre materialer og udtryksformer, fx dokumentarfilm, pressefoto, grafer og statistikker, film, computerspil og musik. Eleverne skal have kendskab til de forskellige teksttyper og materialers særlige kendetegn, formål og struktur.

For at støtte elevernes læseproces i alle fag, kan man i samarbejde med teamet arbejde med læsestrategifolderne, som indeholder en vifte af læsestrategier på dansk, tysk og engelsk. Bestilles gratis på Skoleforeningens Indkøbskontor.

Se endvidere *Mål for Sprog og Læsning*:

<http://www.skoleforeningen.org/indsatsomraader/sprog-og-laesning/maal-og-handleplan>

IT OG MEDIER

It og medier indgår naturligt i hverdagen og kan beskrives ud fra fire elevpositioner: Eleven som kritisk undersøger, eleven som analyserende modtager, eleven som målrettet og kreativ producent samt eleven som ansvarlig deltager. Man kan i den forbindelse tale om en medialisering og digitalisering af samfundet og skolen og dermed også af samfundsfaget. Det er tendenser, der påvirker undervisningsfaget samfundsfag på flere måder, idet det både påvirker fagets genstandsområde og den måde, der arbejdes i faget på, og elevernes forudsætninger i faget.

Inden for kompetenceområdet politik arbejdes der i området medier og politik specifikt med medialiseringen af politikken. It og medier er ikke et selvstændigt afgrænset område, men it og medier integreres naturligt i en udvikling i skolen, hvor bl.a. eleverne medbringer forskelligartede mediekompetencer, der kommer i spil, og hvor nye læringsressourcer udvikles og anvendes. Det kan ses i kompetenceområdet samfundsfaglige metoder, hvor eleverne bl.a. skal have viden om informationssøgning i digitale medier og viden om digitale medier til formidling.

Eleven som kritisk undersøger indebærer i samfundsfag, at eleverne skal tilegne sig kompetencer i kritisk informationssøgning. Det kan fx dreje sig om at kunne søge informationer/kilder ud fra valgte søgestrategier, at sortere væsentligt fra uvæsentligt og være kildekritiske i sin brug af fundne kilder. I praksis skal eleverne kunne finde relevante kilder til konkrete problemstillinger i undervisningen og forholde sig kildekritisk til, hvordan de kan anvendes.

Eleven som analyserende modtager kan analysere de mange typer af digitale produkter og udtryksformer, som faget indeholder. Det rækker bl.a. over kompetencer til at vurdere troværdighed af fundne digitale produkter, at analysere modtager/afsender-forhold og at forstå de multimodale udtryk, som eleverne kan møde i undervisningen. Konkret kunne det fx være en analyse af de sociale mediers betydning for unges politiske deltagelse.

Eleven som målrettet og kreativ producent af digitale produkter erhverve sig kompetencer i at producere digitale produkter, der understøtter elevens formidling og kommunikation i faget. Eleverne

skal bl.a. kunne bruge forskellige digitale værktøjer og samtidigt forholde sig bevidst til sine valg og fravalg undervejs i produktion samt inddrage overvejelser om målgruppen for den digitale formidling. En opgave kunne være at bede en 9. klasse om at formidle deres 9. klasse obligatoriske projektopgave for en 7. årgang på deres skole: Hvilke digitale værktøjer vil eleverne vælge til at understøtte deres fremlæggelse, og hvilke overvejelser gør eleverne sig i forhold til målgruppen?

I samfundsfag vil eleverne også ofte opleve positionen som ansvarlig deltager både i skolen i fx et online samarbejde med deres klassekammerater i undervisningen og i mødet med det omgivende samfund i deres brug af forskellige digitale fora og sociale medier i forbindelse med undervisningen. Det nødvendiggør både kommunikation-, samarbejds- og vidensdelingskompetencer samt etiske overvejelser i forlængelse af elevernes digitale adfærd. Eleverne kunne fx i forbindelse med en læsning af en debattråd i et digitalt forum/socialt medie diskutere, hvor grænsen går for, hvad man kan ytre sig om og hvordan.

Se endvidere vejledning for it og medier på EMU: <https://www.emu.dk/modul/it-og-medier-vejledning>

INNOVATION OG ENTREPRENØRSKAB

Innovation handler om at tænke nyt. Nytænkning opstår som oftest, hvis man står over for et problem, som irriterer en i hverdagen. Det kan være, at ens høretelefoner altid er filtret sammen, så må man tænke over, hvordan man kan løse problemet. Man kan også tænke helt nyt, hvis man har nogle visioner eller en idé, som man gerne vil gøre til virkelighed. Hvis man ønsker sig en skaterbane i kommunen, og der ikke er en i forvejen, må man tænke helt fra bunden i forhold til, hvordan man kan få sin idé gennemført.

Innovation og entreprenørskab kan ses i fire dimensioner, der gensidigt understøtter hinanden: omverdensforståelse, kreativitet, personlig stillingtagen og evne til handling, og de kan indgå i forskellige sammenhænge i den samfundsfaglige undervisning.

Samfundsfaget rummer innovative og entreprenante processer inden for flere områder. Både konkret i det økonomiske kompetenceområde, hvor der er fokus på sammenhængen mellem innovation, bæredygtighed og økonomisk vækst, og overordnet ved, at de innovative og entreprenante processer går på tværs af de tre kompetenceområder i kraft af bl.a. fagets genstandsområde, fagets arbejdsmetoder og fagets formål om en udvikling af forudsætninger for aktiv demokratisk deltagelse, kritisk tænkning og elevens værdigrundlag.

Eleverne kan i samarbejde undersøge og finde løsningsforslag til samfundsmæssige problemstillinger. Innovation er på én gang en proces og en metode. For at nå et færdigt koncept, er det nødvendigt at strukturere arbejdet. Alle ideer skal tænkes godt igennem, inden de føres ud i livet.

Omverdensforståelsen er central for samfundsfag, da den er grundlæggende for arbejdet med fagets teorier, begreber og sammenhængsforståelser, og den indebærer et fokus på politiske, økonomiske og sociologiske forhold, som afspejles i fagets tre kompetenceområder.

Det kreative islæt i samfundsfag kan ses ved muligheden for at stille kreative spørgsmål og finde kreative løsningsforslag til samfundsmæssige problemstillinger og i det hele taget arbejde med at stille spørgsmålstejn ved givne sandheder. Man kan fx arbejde med kontrafaktiske spørgsmål eller operere med dilemmas spørgsmål, der kan udfordre elevernes opfattelse af konkrete samfundsmæssige sammenhænge.

Elevens personlige indstilling er en væsentlig del af samfundsfaget. Ikke alene overordnet gennem formålets fokus på at skabe forudsætninger for aktiv demokratisk deltagelse og kvalificeret og engageret deltagelse i samfundet, men også konkret i undervisningen, hvor elevernes deltagelse og personlige stillingtagen er væsentlig for undervisningen. Det gælder alt fra gruppearbejde, klassesamtaler til

fremlæggelser. Den personlige indstilling indebærer både en tro på sig selv og en accept af muligheden for at fejle samt evnen til at kunne reflektere over dette, hvilket undervisningen i samfundsfag må give plads til. Ligeledes spiller den etiske dimension en rolle i den personlige indstilling, som er i spil i samfundsfag bl.a. gennem diskussioner i faget, fx i en diskussion om det etiske aspekt ved anonyme debatindlæg på sociale fora eller en diskussion om etik og moral i forbindelse med begrebet den politiske forbruger.

I forhold til handlingsdimensionen vil samfundsfaget byde på samarbejdsprocesser, hvor en begyndende netværksbevidsthed kan etableres, og både mundtlige og skriftlige kommunikations- og formidlingsstrategier er tilsvarende centrale for faget. Det kan være alt fra fremlæggelser på baggrund af lærerstillede problemstillinger til selvstændige projektopgaver og kommunikation med eksterne interessenter i forbindelse med samfundsfaglige undersøgelser. Som en del af handlingsdimensionen kan eleverne i samfundsfag samarbejde om at finde løsningsforslag til samfundsmæssige problemstillinger. Fra helt lokale problemstillinger om fx en sikker skolevej til spørgsmål om, hvordan man kan få flere unge til at interessere sig for EU-politik.

Som nævnt i afsnittet innovation og entreprenørskab i læreplanen for samfundsfag indeholder faget innovative og entreprenante processer inden for flere områder. I mange undervisningssituationer kan eleverne i samarbejde undersøge og finde løsningsforslag til samfundsmæssige problemstillinger. Innovation er på en gang en proces og en metode. For at nå et færdigt koncept, er det nødvendigt at strukturere arbejdet. Alle ideer skal tænkes godt igennem, inden de føres ud i livet.

Eleverne sættes fx overfor følgende opgave: Hvordan får vi flere unge til at interessere sig for lokalpolitik?

Der arbejdes i tre faser, som kræver forskellige kompetencer og forskellige "værktøjer".

1. Den kreative fase
2. Her skabes ideer. Det er den legende, skæve, humoristiske, og impulsive fase. Her må ingen sige nej, alle skal derimod bygge videre på de ideer, som kommer frem.
3. Den innovative fase
4. Her samles alle ideer, de systematiseres og kategoriseres, så man kan nå frem til i hvilken retning, der skal arbejdes videre.
5. Den entreprenante fase

Her skal ideerne og løsningerne føres ud i livet. Her skal man tænke i kommunikation, netværk og planlægning.

Se endvidere vejledning for innovation og entreprenørskab: <https://www.emu.dk/modul/innovation-og-entrepren%C3%B8rskab-vejledning-0>

KULTURFORSTÅELSE

Under udarbejdelse

LÆREMIDLER

Læremidler i samfundsfag omfatter både læremidler, der er udarbejdet til direkte anvendelse i faget (didaktiserede læremidler), samt mange andre forskellige former for kilder, der ikke er bearbejdet didaktisk. Herudover kan det omgivende samfund behandles som et læremiddel, når det indgår i undervisningen, når eleverne laver undersøgelser eller foretager virksomhedsbesøg.

Didaktiserede læremidler kræver som regel i mindre grad didaktisk behandling af læreren. Det kan være grundbøger eller lignende internetbaserede materialer, eller det kan være materialer, der er rettet mod

særlige områder eller temaer. Grundbøger og lignende web-baserede materialer har den fordel, at de præsenterer eleverne for fagets begreber og metoder på en måde, der er tilrettet til faget og til eleverne.

Af andre kilder er avisartikler eller web-artikler af journalistisk art ofte anvendelige. I arbejdet med journalistiske artikler er den faglige læsning uhyre vigtig, og det er også vigtigt, at eleverne lærer at anvende artiklerne fagligt, hvilket betyder, at de skal bruge de faglige perspektiver til at analysere indhold i artiklerne. Tilsvarende gælder for video/tv-indslag og radioudsendelser/podcasts.

Både officielle hjemmesider, kommercielle hjemmesider og hjemmesider fra interesseorganisationer og politiske aktører kan være gode kilder til viden i samfundsfag, men også her bliver elevernes kildekritiske og faglige læsning central.

Rå data kan fremskaffes via bl.a. Danmarks Statistiks hjemmeside, og her er der rige muligheder for eleverne til at fremstille deres egne data.

Sociale medier, der giver mulighed for flervejskommunikation, giver muligheder både i undervisningen og i forhold til det opsøgende arbejde. Når politikere kommunikerer, sker det ofte direkte via sociale medier, og det giver eleverne mulighed for at følge forskellige politikere og beslutningstagere direkte. Også her stiller det krav til eleverne om at kunne tænke kritisk, da der ikke er en medierende journalist, der stiller de kritiske spørgsmål, så det er vigtigt, at eleverne bliver opmærksomme på, at den politiske dialog på de sociale medier ofte er præget af at foregå i cirkler, hvor de, der er enige, samler sig. Hvis man vil have hele historien, må man også opsøge de modstridende synspunkter.

UNDERVISNINGSDIFFERENTIERING

Det er vigtigt at have for øje, at det er elevens læring der sættes i centrum.

Læring er en asynkron proces, og i en klasse kan der være stor diversitet og heterogenitet. Det er derfor op til læreren at differentiere og tilpasse undervisningen, så hver enkelt elev bliver udfordret på sit niveau.

Der er to måder, hvorpå læreren kan imødekomme elevernes forskellighed: ved at *elevdifferentiere* og ved at *undervisningsdifferentiere*. Elevdifferentiering handler om at differentiere i forhold til eleverne, fx ved at opdele dem efter niveau, køn, behov osv. Undervisningsdifferentiering handler om, at læreren tilrettelægger undervisningen inden for klassens fællesskab, så den tager hensyn til den enkelte elevs behov og forudsætninger. Her imødekommes elevernes forskelligheder på en sådan måde, at alle elever udfordres fagligt, socialt og personligt.

Begge måder kan være anvendelige i skolen, og er ikke nødvendigvis hinandens modsætninger.

Undervisningsdifferentiering som princip

Undervisningsdifferentiering kan ikke reduceres til en enkelt organisationsform eller undervisningsmetode – der er tale om et princip, som ligger til grund for undervisningen.

Undervisningsdifferentiering er en kompleks størrelse, og bør anskues ud fra et bredt perspektiv. Det er ikke det samme som individualiseret undervisning, og det er heller ikke noget, der "blot" kan arbejdes med i særlige perioder om året. Det må være et bærende princip for al undervisning.

Undervisningsdifferentiering kræver, at læreren har en stor evalueringskompetence. Læreren må ud fra de gældende læreplaner løbende evaluere klassens niveau samt vurdere, hvad der er næste skridt for både klassen og den enkelte elev, hvilket kræver et tæt samarbejde med eleverne. Læreren må være nysgerrig på egen praksis og fx sammen med sit team undersøge, hvad der virker bedst ved løbende at tage stilling til nedenstående spørgsmål:

1. Hvad er det, jeg ønsker eleverne skal lære?

2. Hvordan vil jeg planlægge min undervisning efter det?
3. Hvordan ved jeg, at eleverne har lært det?
4. Hvordan vil jeg reagere, når nogle elever ikke lærer det, eller nogle elever allerede kan det?

På skoler, hvor man har samlæste klasser, stilles der krav til læreren om øget opmærksomhed i forhold til undervisningsdifferentiering. Her må læreren tilrettelægge undervisningen, så den kan favne læreplanens mål til flere klassetrin. Her kan der fx arbejdes med et kompetenceområde for hele klassen, hvor målene er niveaudelte og indarbejder flere af kompetenceområdets videns- og færdighedsmål.

I al undervisning kan det være brugbart at tænke undervisningen på tre niveauer, men det kan være særligt vigtigt i de samlæste klasser:

- Niveau 1: Dét, alle skal kunne
- Niveau 2: Dét, de fleste skal kunne
- Niveau 3: Dét, nogle få skal kunne

Niveauerne skal ikke anskues som statiske og der skal gives plads til, at eleverne kan bevæge sig mellem niveauerne, fx inden for de forskellige områder i faget. Klassen arbejder med det samme indhold, og lærer og elev finder sammen ud af, hvilket niveau der er passende for den enkelte elev.

De fem områder

Undervisningsdifferentiering går ud på, at læreren inden for klassens fællesskab tilpasser sin undervisning til elevgruppens forskellighed med udgangspunkt i nedenstående fem områder (kilde 1):

- Indhold
- Metoder
- Organisering
- Materialer
- Tid

Læreren må fx kunne veksle mellem, at eleverne arbejder alene, to sammen, i grupper og fælles i klassen. Nogle elever skal have længere tid til en opgave, og der kan være forskellige krav til opgaveløsning. Der kan varieres i form af materialer og brug af metoder. Læreren kan også tilrettelægge dele af undervisningen, så eleven selv kan være med til at vælge indholdet, og hvor der stilles opgaver på forskellige niveauer.

Der er tale om et system, hvor læreren leder arbejdet i klassen, hvorefter eleverne kan overtage – *i hvert fald en god del af* – ansvaret for egen læring. Undervisningsdifferentiering kræver, at læreren er en dygtig klasseleder, som kan sikre tydelighed og struktur, planlægge undervisningen, så der er udfordringer til alle, og opbygge gode relationer til den enkelte elev.

Undervisningsdifferentiering i praksis

I praksis kan der arbejdes med undervisningsdifferentiering på mange måder.

Cooperative Learning (CL) er en metode, som kan medvirke til en differentieret undervisning. CL er en betegnelse for undervisning, hvor eleverne samarbejder efter bestemte principper og i tydelige strukturer med henblik på læring. Læringen foregår oftest i teams, som skal frembringe en synergieffekt, hvor den enkelte elev såvel som fællesskabet bliver tilgodeset og har fælles indbyrdes ansvar. Her er det vigtigt, at der gives plads til at lave fejl, og at alle elever aktiveres. Læreren må i den forbindelse bl.a. overveje, hvordan eleverne sættes sammen, samt hvilket tidsforløb der arbejdes inden for.

Ugeskema er en anden metode, som også kan fremme differentiering i undervisningen. Metoden går kort beskrevet ud på, at alle de opgaver eleverne skal lave i løbet af ugen, er opsummeret i et afkrydsningsskema. I begyndelsen er opgaverne ens for alle, men ret hurtigt kan skemaet bruges til at differentiere, så der er forskel på, hvilke opgaver eleverne skal løse. Det er her afgørende, at opgaverne

har fokus på elevernes læring og ikke kun aktiviteter. Læreren må løbende i dialog med eleverne om deres læring og brug af strategier.

Individuel tid er en tredje metode, som kan anvendes på forskellig vis. Her afsættes tid til, at eleverne enten i det enkelte fag eller på tværs af fag arbejder med individuelle mål og opgaver tilpasset den enkeltes niveau. Det kan fx udmøntes i et læsebånd, hvor alle elever læser, men netop udfordres på deres niveau. Det kan være læsning som afgrænset mål, men kan også omhandle faglig læsning. Individuel tid kan også udmøntes i en form for fordybelsesstund, hvor eleven alene eller sammen fordyber sig i områder, som der er brug for at samle op på, repetere eller træne yderligere for at sikre konsolidering. Her må læreren samarbejde tæt med både den enkelte elev og sine kollegaer, for netop at kunne imødekomme den enkelte elevs behov.

Kilde: <https://www.eva.dk/grundskole/undervisningsdifferentiering-baerende-paedagogisk-princip>

Undervisningsdifferentiering i samfundsfag

Da samfundsfag også handler om elevernes erfaringer og holdninger, har alle elever noget at bidrage med i undervisningen. Men det er af samme grund også et fag, hvor elevernes forskellige baggrunde kan have stor betydning. Det gælder også, når undervisningen bevæger sig fra det holdningsprægede til det mere samfundsfaglige, og især den faglige anvendelse af begreber, der er central for at kunne mestre faget.

Når elevers sociale og kulturelle baggrund ser ud til at have en relativ stor betydning i samfundsfaget, kan det have en sammenhæng både med fagets arbejdsformer og dets indhold, bl.a. fordi faget i høj grad er præget af brug af abstrakte begreber. Det er derfor vigtigt, at læreren er opmærksom på elevernes forskellige forudsætninger og er i stand til at udfordre alle elever på et passende niveau hele tiden. Tillige vil man møde elever med særlige behov i undervisningen, og det er i den forbindelse vigtigt, at læreren er opmærksom på at skabe et inkluderende læringsmiljø, hvor alle opleves som værdifulde deltagere i den samfundsfaglige undervisning.

I arbejdet med fagets begreber er det nødvendigt hele tiden at have fokus på elevernes forforståelse, hvordan de opfatter begreberne, der bruges i faget, og hvordan deres før-faglige begreber kobles til de faglige begreber. Det er her vigtigt at være opmærksom på, at nogle af de begreber, der bruges i faget, har en anden og ofte mere upræcis betydning i hverdags sproget, fx helt centrale begreber som demokrati. Og for nogle elever er demokrati et ord, der indgår i deres hverdags sprog, mens andre kun har en meget vag fornemmelse for ordets betydning. Derfor er det en del af undervisningsdifferentieringen at være opmærksom på elevernes begrebsanvendelse og begrebsforståelse.

Et andet aspekt er, at begreberne i samfundsfag kan være både politisk og fagligt omstridte. Der er en løbende politisk diskussion om, hvordan fx demokratibegrebet skal opfattes, og denne diskussion skal ligesom andre politiske diskussioner afspejles i klasserummet. På samme måde er der faglige diskussioner om de faglige begreber, fx kulturbegrebet eller bæredygtighed, og disse diskussioner skal der også være plads til i undervisningen, så vidt det er muligt. Men denne flertydighed ved fagets begreber kan også skabe problemer for eleverne, hvis det ikke bliver klart, hvornår et begreb fx har en entydig faglig definition, og hvornår det er til diskussion. Derfor er det vigtigt, at læreren er tydelig i beskrivelsen af præmisserne for de diskussioner, der er, fx om de faglige begreber.

Undervisningsdifferentiering betyder, at alle elever skal kommes i møde på det faglige niveau, hvor de befinder sig, og de skal have udfordringer, der svarer til dette niveau. Når færdigheds- og vidensmål fra læreplanen skal omsættes til konkrete mål i en undervisningssituation, er det derfor vigtigt at være opmærksom på, hvordan målene forholder sig til hver enkelt elev. Det kan gøres enten ved at formulere mål, der er fælles for klassen, men hvor der vil være forskellig grad af målopfyldelse for forskellige elever, men der kan også være tilfælde, hvor man vælger at formulere differentierede mål, således at

der er flere mål, og ikke alle vil komme til at opfylde alle mål. I den formative evaluering er det vigtigt, at elevernes forskellige grad af målopfyldelse bliver tydelig med henblik på, at de og læreren bliver bevidste om, hvor der skal sættes ind for at lære mere.

Undervisningsdifferentiering kan ses i forhold til opgaver og indhold, og her må læreren være opmærksom på, hvilke elever der kan håndtere større antal og mere komplekse kilder i et undersøgende arbejde, og hvilke der i højere grad har brug for at få de passende materialer i en mere tilrettelagt/adapteret form. Nogle elever kan fx uden besvær læse en avis-kronik om et aktuelt emne, mens andre vil få mere ud af at arbejde med et tv-klip, der findes på nettet.

EVALUERING

Formålet med den løbende evaluering er, at elever og lærer bliver bevidste om deres niveau, og hvordan de skal arbejde for at komme videre i retning af de ønskede mål. Formativ evaluering kan anvendes både af læreren og den enkelte elev til at se, hvor langt man er nået. Det er vigtigt, at der vælges evalueringsformer, der både giver læreren mulighed for at vurdere elevernes niveau samt deres styrker og svagheder, og som kan bruges af læreren til løbende at justere undervisningen og de faglige mål for de enkelte elever. Det helt essentielle er, at der gives konstruktiv og fremadrettet feedback til eleverne.

Evaluering kan have form af test af paratviden i forhold til fx viden om det politiske system, EU, økonomi, politiske partier og deres holdninger osv., hvis det er vigtigt for læreren at få viden om, hvad eleverne har af forhåndsviden, eller om de har opnået den ønskede viden efter et forløb. Det kan også virke som en øjenåbner for eleverne, både de der finder ud af, at de rent faktisk ved noget, og de der bliver overraskede over, hvor lidt de ved.

En indledende "diagnostisk" evaluering kan have en form, hvor eleverne bliver bedt om at understrege de ord, de ikke forstår i teksten, og disse kan så gennemgås af læreren i fællesskab med klassen, eller læreren kan samle elevernes lister over ord og bruge dem i den videre planlægning af fx før-læringsaktiviteter.

Undervejs i et forløb kan den formative evaluering foregå på mange forskellige måder. Læreren vil løbende vurdere, om eleverne er med, om der er noget der skal uddybes osv. Men der kan også indgå løbende tests eller respons på delopgaver i et forløb.

Hvis et forløb afsluttes med en fremlæggelse eller anden form for deling af resultater, er det vigtigt, at læreren evaluerer med henblik på at give respons i forhold til målopfyldelse og i forhold til, hvordan eleverne skal arbejde videre.

Evaluering i form af aflevering af kortere skriftlige opgaver er hensigtsmæssig af flere grunde: Det giver læreren materiale fra alle elever, og der er mulighed for individuel respons. Det behøver ikke at være lange rapporter, men kan have form af korte blogindlæg, læserbreve eller skriftlige besvarelser af lærerstillede opgaver, fx med udgangspunkt i anvendelse af kilder.

KILDER

Vejledninger til fagene fra Forenklede Fælles Mål, Undervisningsministeriet, 2014-2018:

<http://www.emu.dk/omraade/gsk-laerer>

Leitfäden zu den Fachanforderungen, Ministerium für Schule und Berufsbildung des Landes Schleswig-Holstein,

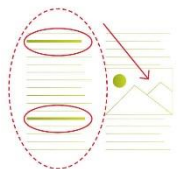
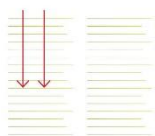
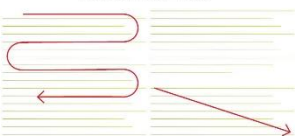
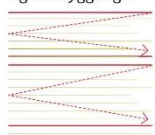

2014-2016: <http://lehrplan.lernnetz.de>

BILAG

LÆSESTRATEGIER

LÆSETEKNIKKER

LÆSETEKNIKKER LESETECHNIKEN

OVERBLIKSLÆSNING	ORIENTIERENDES LESEN
Kig på overskrifter, billeder samt for- og bagside.	Verschaufe dir einen groben Überblick – wo ist die Überschrift, gibt es Bilder, wie ist der Text eingeteilt?
	
SKIMMING	ÜBERFLIEGENDES LESEN
Skim teksten: Det vil sige, lad blikket gå ned over teksten uden at læse alle ord.	Wird auch Skimming genannt. Verschaffe dir einen groben Überblick über den Textaufbau und Inhalt (Überschriften und Bildtexte lesen, Textabschnitte und Wörter überfliegen). Wovon handelt der Text?
	
NÆRLÆSNING	INTENSIVES LESEN
Læs alle ordene langsomt og omhyggeligt.	Lies den Text ganz genau, um den Inhalt zu verstehen. Mach dir Randnotizen, benutze den Textmarker.
	
PUNKTLÆSNING	SUCHENDES LESEN
Lad dine øjne glide hen over teksten, indtil du finder den information, du leder efter.	Wird auch Scanning genannt. Du suchst nach ganz bestimmten Informationen/Wörtern/Zahlen, um Fragen oder Aufgaben zu lösen.
	

LÆSESTRATEGIER 7.-10. KLASSE

LÆSESTRATEGIER

alle fag

FØR DU LÆSER

- **Skim** titel, for- og bagside, illustrationer. Hvad forventer du af teksten?
- **Hvad ved du allerede** om temaet eller forfatteren? Skriv stikord, eller lav **tankekort**.
- Hvilken **teksttype** og **genre** læser du?
- Hvad er tekstens **formål**?
- Hvad er dit **læseformål**? Vælg den **læseteknik** og evt. en **notateteknik**, der passer til læseformålet.

MENS DU LÆSER

- **Markér og undersøg ord**, du ikke kender. Brug **ordstrategier** til ord eller tekststeder, du ikke forstår. Brug fx ordbogen eller din viden fra andre sprog.
- Hvad handler teksten om – hvad drejer den sig om? **Markér** vigtige dele af tekstens indhold.
- **Skriv notater** – benyt den valgte **notateteknik**, fx kolonnenotat, tidslinje.
- **Stil spørgsmål** til teksten (på, mellem og bag linjerne).

EFTER DU HAR LÆST

- **Visualiser** indholdet, fx ved hjælp af illustrationer, tegninger eller **grafiske modeller** for at få overblik over tekstens struktur og indhold, fx
 - **kolonneskema**, fx problem-virkning-årsag-løsning v. fagtekster
 - **Venn-diagram** for at se på ligheder og forskelle
 - **struktureret tankekort**.
- **Opsummer** indholdet med dine egne ord.
- Hvad er tekstens **formål** og **budskab**, og hvilket **perspektiv** har teksten på emnet?
- Sæt teksten ind i **sammenhæng**, fx samfundsmæssig, genre-mæssig osv., og **vurdér** tekstens udsagn kritisk.